

Lietuvos meno kūrėjų asociacija

Trumpai, bet ryškiai suspindėjęs

2013-03-04

ŽURNALAS: KRANTAI

TEMA: Poezija

AUTORIUS: Vilmantas Krikštaponis

DATA: 2013-03

Trumpai, bet ryškiai suspindėjęs

Vilmantas Krikštaponis

Laikas daug ką pakeičia, tačiau jis nekeičia to, kas buvo žmogaus gyvenime. O buvo daug ko. Žmogus kūrė, siekė, planavo. Toks buvo ir prieš šimtą metų miręs jaunas, nespėjęs plačiau išsiskleisti poetas Zigmas GAIDAMAVIČIUS-GĖLĖ (1894-1912). Kultūros istorikas Vilmantas KRIKŠTAPONIS pastebi, kad kūrėjas ir jo darbai gyvi tol, kol jį prisimename. Straipsnis, parašytas naudojantis poeto dienoraščiuose likusiais ir jį pažinojusių žmonių atsiminimais, skiriamas šimtosioms Zigmo Gaidamavičiaus-Gėlės mirties metinėmis.

He Shone Short but Bright

Time changes much, but it never changes what has happened in a man's life. And there was a lot. Man created, strived, and planned for the future. This can be said about the young poet Zigmas GAIDAMAVIČIUS-GĖLĖ (1894-1912), who was unable to develop his talent for long, and who died 100 years ago. The cultural historian Vilmantas KRIKŠTAPONIS reminds us that the poet and his work will be alive for as long as we remember them. The article is based on the poet's dairies, and on the reminiscences of people who knew him, and it is dedicated to the anniversary of the death of Zigmas Gaidamavičius-Gėlė.

Jei ne palikta eiliuota kūryba, sunku mums šiandien būtų kalbėti apie lietuvių poetus. Vienų jų gyvenimas buvo ilgas, kitų - trumpas. Tarp pastarųjų, iki galo neišsiskleidusių, mename ne vieną anksti amžinybėn išėjusių: Julijų Janonį, Vincą Kudirką, Leoną Skabeiką, Edmundą Steponaitį, Praną Vaičaitį ir daugelį kitų. Tarp jų - ir Zigmą Gaidamavičių-Gėlę, nuo kurio mirties prabėgo 100 metų.

Zigmas Gaidamavičius gimė 1894 metų balandžio 26 dieną Naisiuose, netoli Šiaulių, dvaro prievaizdo Erazmo Gaidamavičiaus ir Karolinos Rimdžiūtės-Gaidamavičienės šeimoje. Vietos apylinkių žmonės labai mėgo jautrią, linksmą motiną Karoliną, iš

kurios būsimasis poetas paveldėjo meilę poezijai. Tėvas Erazmas buvo šviesios galvos, plataus akiračio. Visus septynis savo vaikus jis leido į mokslą.

Gaidamavičių Zigmukui daug įtakos turėjo ir nuo mažens jį supanti aplinka. Vėlesniais savo gyvenimo metais jis taip aprašė tėviškės vaizdą dienoraštyje:

Būdavo, kad išeini iš vidaus ir, atsistojęs ant priemenio slenksčio, imi dairyties, tai priešais tave visų pirma metasi į akis žaliuojanti pieva, Osupis, visas apaugęs kūlynais, už jo juoduojantieji dirvonai, paskui vėl kūlynai, už kurių matyti stogai ir kaminai, o taipogi bokštas mažutės bažnytėlės, didelio sodžiaus Sereikių.

Ryškius vaizdus būsimasis poetas mena ir iš ankstyvosios vaikystės:

Aš atmenu save, kada buvau kokių dvejų metų... Rytas buvo gražus. Saulė laidė savo spindulius per langą tiesiai į mano akis, kurios merkėsi nuo tos pavasario šviesos, kuri atgaivina gamtą ir duoda gyvastį visam, esančiam ant žemės. Atmenu, sėdėjau ant lovos, o bobutė mano, kuri auklėjo mane visą laiką kūdikystės, avė man kojas. Man taip paliko linksma, smagu, kad aš pradėjau šėlti ir tampyti plaukus bobutės, o ji žiūrėjo į mane ir juokėsi... Aš nuriedėjau nuo lovos ir pradėjau bėgti per kambarį, o ji, rodos, ėjo paskui mane ir sakė juokdamas: „Palauk, palauk, aš tau parodysiu, galgone!“

Toksai tik mano pirmas atminimas iš tos brangios kūdikystės, kurią dabar atmenant širdis vėl nori ją atgaivinti nors biškeli.

Greitai prabėgo ankstyvoji vaikystė. Kiek namuose motinos pramokytas skaityti ir rašyti, Gaidamavičių Zigmukas 1904 metais kartu su savo broliais pradėjo lankyti Šiaulių berniukų gimnaziją.

Neramus tai buvo laikas. 1905-ųjų pradžioje kilusi revoliucija apėmė nemažą dalį carinės imperijos, tame tarpe ir Lietuvą. Lietuviams tai teikė vilčių nusikratyti svetimųjų jungo ir atkurti nepriklausomą valstybę. Pradžioje revoliuciniai įvykiai virte virė gatvėse ir aikštėse, o vėliau jie persimetė ir į gimnazijas. Visa tai neaplenkė ir Šiaulių. Štai kaip viename savo laiškų apie to laikotarpio gimnazistų nuotaikas Zigmus Gaidamavičius rašė:

Vakar, kaip ir visados, nuėjau gimnazijon. Mažiukai tie daužosi, laksto, kaip ir nuo pat sutvėrimo pasaulio. Bet didieji... tai ne! Vaikščioja vis krūvelėmis ir apie ką tai šnabždasi kartu su kitais. Nu, sakau, suduodamas sau per kaktą, palaukit, viską žinosiu! Jis tik į šalį nuo jų paslinko, aš tuojau prie jo. Ir klausiu nekaltai: Jonai, apie ką jūs tenai šnabždatės, pasakyk man! Jis dar iš pradžios ragus pastatė. Bet aš ne toks kvailys, neatsitraukiau nuo jo, kol tiktai apie viską neišpasakojo. O paskui – ho, ho – aš jau tikras Sokratas. Parbėgau namo, pavalgiau pietus ir šmukšt į parką. O tenai, broli, tai tikras senatas! Nu, manau, jau turbūt mūsų gimnazistai iš proto išėjo. Ūžia, rėkia, krūvon sustoję, kaip bitės avilyj, o viduryje jų prie medžio stalas pastatytas, turbūt vietoj tribūnos. Aš ar nepasiduodu: šaukiu kartu su visais, lyg kas šonus man svilina. Bet ant galo visi nutilo, aš ar taipogi. Pasistiebiau ir žiūriu, kas čia bus. Ko nori: užlipo vienas iš mūsų ant stalo ir pradėjo duot garą! Kad sakė, tai net ausys linko, kaip tik amžinatilsį Ciceronas. Vis rėkė, kad rytoj reikia mokiniams paerzinti mokytojus, t. y. padaryti kaip ir maištą. Tas nulipo, tuoj kits, po to trečias ir taip toliau. Ir vis

kiekvienam plojo delnais ir šaukė: bravo! nežiūrint, ar jis murmėjo, ar tylėjo.

Bet ant galo visas tas mitingas pasibaigė, ir visi mokiniai lyg žąsinai, užrietę nosis, išsivaikščiojo po namus. Aš ar neatsilikau: šnekėdamas su vienu draugu apie atsitikimus šios dienos, tiesiai nušoviau namo ir sėdau už plunksnos. Ant to ir manau pabaigti laišką.

Mokydamasis žemesnėse klasėse Zigmas niekuo nesiskyrė nuo savo bendraamžių. Šiaulių berniukų gimnazijoje anuo metu mokėsi nemaža lietuvių moksleivių. Be to, leidus spaudą ir legaliai pradėjus eiti lietuviškiems laikraščiams, nebeliko nutautėjimo pavojaus. Pas Gaidamavičius Naisiuose taip pat netrūko lietuviškos spaudos. Ypač čia buvo mėgstamas „Lietuvos ūkininkas“, kuriame, be kaimo žmogui skiriamų praktinių žinių, buvo nemaža ir šiaip pasiskaitymų. Tad Zigmas dar vaikystės metais jau skaitė laikraščius.

Pamilęs spausdintą žodį, būsimasis poetas pradžioje po truputį, o vėliau vis daugiau ėmė rašyti. Rašė apie literatūros klasikus, domėjosi lietuvių tautosaka, intensyviai skaitė kitų autorių kūrybą. Visu tuo Zigmą sudomino anuomet Šiauliuose mokytojavęs rašytojas Kazys Puida, o ypač jo vedamos lietuvių kalbos pamokos. To paskatintas Zigmas Gaidamavičius netruko ir pats įsiliesti į kūrybinę veiklą. Jo atmintyje įstrigo pats pirmasis sueiliuotas eilėraštis ir jo atsiradimo aplinkybės. Vėliau prisimindamas tą išpūdį jaunasis poetas rašė:

Pirmos mano parašytos eilės buvo „Berželis“ 21 liepos 1907 metų. Jų pradžia, būtent – pirmas kupletas, sėdėjo jau seniai mano galvoj, ir mėgdavau jį dainuoti vienas prie kokio darbo. Tas kupletas nežinau nei aš, kaip susidėjo mano galvoj, ir aš ant jo nei jokios atidos neatkreipiau iš pradžios. Bet tas kupletas paskui visą mano likimą apribojo. Jis skambėjo šitaip:

Augo berželis

Ant gražaus kalnelio,

Augo jis vienas

Tarp žalių pievelių...

21 liepos 1907 metų (buvo tai, rodos, nedėlia) visi išvažiavo į Šiaulius bažnyčion. Aš tik pasilikau namie. Pas mus tada statė naują mokyklą medinę, maždaug priešais mūsų namo. Jos buvo jau pastatyta ligi viršaus langų. Visur buvo ramu, ir aš išėjau laukan pažiūrėti mokyklos ir palaipinėti po visus tuos statinius. Prisilaipinęs ligi nenoromis, aš atsisėdau ant pačios aukštosios vietos statomosios mokyklos ir užsimąščiau... Visur buvo gražu ir ramu, ir nieks man nemaišė šitame darbe. Bet tik man užėjo galvon užrašyti tos keturios eilutės ir daugiau sustatyti. Aš greitai parbėgau namo, pasiėmiau plunksną, rašalus ir mažą sąsiuvinėlį, kur pirma užrašydavau chronologiją, ir skubinau nubėgau ant tos vietos. Surašęs tas eilutes, pradėjau mąstyti, kaip reikia toliau varyti. Neilgai trukus, sustačiau savo pačias pirmas eiles.

Po kurio laiko Gaidamavičius sueiliavo dar porą kūrinėlių: „Senos pirtys“ ir „Dailidė“. Visa tai pasiuntė į „Lietuvos ūkininko“ redakciją. Eilėraščius palydėjo ir pradedančio

poeto laiškas:

Bandžiau pradėti rašyti ką nors, bet esu dar labai jaunas, nes turiu 13 metų amžiaus, nesu daug skaitęs ir lietuviškos gramatikos nesu rankose turėjęs; tai nežinau, ar mano rašymas bus kam nors tikęs, užtat siunčiu peržiūrėti Gerbiamai Redakcijai ir duoti man atsakymą ir patarimą, jei būtų galima kur sunaudoti, tai man būtų labai geistinas daiktas, kad mano darbas nenuėjo ant nieko, gal tamstom netiktų, tai gal kitur sunaudosit.

Pravartu pažymėti, jog pirmasis Gaidamavičiaus bandymas su eilėmis debiotuoti spaudoje buvo nesėkmingas. Vėliau jis į to paties laikraščio redakciją pasiuntė dar porą savo kūrinėlių: „Berželį“ ir „Senovės pilis“. Tačiau ir pastarieji eilėraščiai „Lietuvos ūkininko“ redakcijai, matyt, nepatiko.

Pirmosios nesėkmės nenumalšino Gaidamavičiaus kūrybinio ryžto. Jis atkakliai mokėsi poetikos meno iš Antano Baranausko, Jono Mačiulio-Maironio, Prano Vaičiaičio, taip pat ir iš George'o Byrono, Heinricho Heine's, Michailo Lermontovo, Adomo Mickevičiaus, Aleksandro Puškino kūrybos. Net pabandė į lietuvių kalbą versti Henriką Ibseną ir... pats parašė pjesę „Užgavėnės“, kurią pastatė Šiaulių muzikos ir dramos draugijos „Varpas“ saviveiklininkai. Jis taip pat su bendraamžiais ir bendraamžėmis rengė bei lankė mokinių vakarėlius, kur deklamavo ir savo eilėraščius.

Visuomet ramus ir užsimąstęs, jis traukė prie savęs širdis tų, kurie jį gerai pažino. Laibas, aukštas, gimnazisto juodoj bliuzoj, trumpučiais rausvais plaukais, veidas apdegęs, spuoguotas, rauplėtas... Stovi – by sustingęs, eina – rodos, visai savitai, vien kojų vedamas, smegenys nebevaldo eisenos, galvai tas nerūpi; judėjimai tokie lėti ir tartum vis ratais, pusrūčiais; rankos kyla ir krinta savaime, tartum savąjį, vedamąjį antrą turėtų... Akiniai... ir po jų blakstienos pasikėlus, dvi... ne ugneli... ne... Jo akys – tai buvo lengva migla aptrauktas ramumo žvilgsnis... Besišnekant stovėjo galvą nuleidęs, ir rodėsi tuomet, kad jo žvilgsnis kažkur taip skaudžiai rausiasi ir narsto, narsto kažkokį kamuolį,

- taip jaunąjį poetą jau gerokai po mirties charakterizavo ir vaizdavo jį pažinoję bendraamžiai.

Pradėjęs rašyti eilėraščius, Zigmąs Gaidamavičius plunksnos jau nebepadėjo. Tebesimokydamas ketvirtoje klasėje panorą rašyti dienoraštį, bet neilgai rašė. Per žiemos atostogas (1908 metų sausio 6-ąją) užfiksavo tik tiek:

Šią dieną pas mus buvo lietuvių vakaras. Todėl visą dieną buvau užsiėmęs: padėjau vainikus pinti, popieriais iškljuoti langus ir taip visokio darbo. Atvažiavo iš Gruzdžių (miestelis apie 16 varstų toľumo) vietinis choras ir iš Šiaulių muzikantai. Komedijos buvo dvi: „Nutrūko“ ir „Valsčiaus sūdas“. Komedijos pasisekė gerai. Per antraktus choras dainavo dainas ir deklamavo eiles: „Raudą“ Margalio ir „Poetos norai“, jas deklamavo du kartu, prašant publikai. Svieto buvo daug, ir labai buvo šilta. Paskui buvo šokiai, kur grajijo muzikantai.

Man tas patiko. Aš nuėjau gulti trečią valandą, mislydamas apie mokslą, nes dėl to, kad reiks važiuoti vėl mokyti, ir su tom mislim užmigau.

Po ilgos pertraukos, rudenį, taigi jau būdamas penktoje klasėje, vieną spalio vakarą, jis vėl atsivertė dienoraštį, tik dabar įrašas buvo jau apie savo kūrybinį darbą:

Vakar ir šiandien vėl pravoslavų šventė, ir užtat nereikėjo eiti gimnazijon. Nors kartą susilaukiau dviejų dienų švenčių. Kokia laimė! Nors kartą galėsiu pasidaruoti dėl savo naujai išmislytos apysakos „Mokinio“. Ir užtat niekur neišėjau, vis laukiau, kol tik visi išvaikščios, kad spakainiau galėčiau mislyti ir rašyti. Jau ir taip parašiau su viršum trylika puslapių. Dabar nutariau, kad pradėtąjį darbą nemesti, bet varyti ligi galo. Kad juos biesai tuos vaikus! Negali nei rašyti. Tik pamato, tuoj pradeda juoktis, nors iš razumo išėik. Dar vis negana to, ima pasakoti ir kitiems, kad bijai net pasirodyti. Ar Dievas neduos geresnių laikų! Kad bent galėčiau atvirai parašyti.

Toliau savo dienoraštį Gaidamavičius taip tęsia:

Jau seniai pamečiau užrašinėti savo veikimus, kad paskui turėčiau iš čia atminimus, kaip aš gyvenau, ką dirbau ir kaip praleidau tą visą laiką, per kurį man nė karto neatėjo galvon užrašyti nors vieną mano kasdieninį vasariškąjį darbą. Manyje apsigyveno kažin kokie jautimai, raginantieji tik prie tokių tai pasilenkimų ir prie tokio tingėjimo, kad kartais gulėdavau kur nors įlindęs visą dieną, išimant tik tą laiką, kuris buvo paskirtas dėl pusryčių, pietų ir vakarienės. Mane kartais apimdavo norėjimas neišpasakytas ką nors parašyti, padirbti ar paskaityti, bet ledva (lenk. *ledwo* - vos; *Red.*) tik prisiimdavau už darbo, mane vėl apimdavo tas tingėjimas, tokie jautimai, kad nebegalėjau jų išvaryti ir turėdavau eiti šalin, viską pametęs. Man gaila buvo tų dienų, kad atmindavau, kad jos pereis per dyką, kur aš galėjau padirbti daug gero, ypač išpildyti tuos savo norus, kuriuos aš labai troškau padaryti ir nebuvo kitaip. Ir užtat dabar vėl noriu ne taip sklidinai aprašyti maždaug savo darbus, nuo kurio pamečiau rašyti.

Dar kurį laiką Gaidamavičių slėgė tylą iš „Lietuvos ūkininko“ redakcijos, kuriai pirmajai jis nusiuntė savo eiles. O jų jaunas poetas siuntė ir kitiems lietuvių periodiniams leidiniams: „Aušrinei“, „Draugijai“, „Lietuvos žinioms“, „Rygos naujienoms“, „Šaltiniui“, „Vienybei lietuvininkų“, „Vilčiai“. Visus savo eilėraščius ir beletristikos kūrinėlius jaunas poetas pasirašydavo Dievotnašos, Gailonio, Zigmo Gėlės bei Petro Žižo slapyvardžiais, kol galop nusistoję pagrindinis slapyvardis - Zigmąs Gėlė.

Nors pirmuosius Zigmo kūrinėlius anuomet išspausdino Seinuose leistas žurnalas „Šaltinis“ ir kiti lietuvių periodiniai leidiniai, tačiau ilgainiui jam artimesnis pasidarė 1910 metais kaip „Lietuvos žinių“ priedas pasirodęs moksleiviams skirtas laikraštis-žurnalas „Aušrinė“.

Anuo metu Šiaulių gimnazijoje mokėsi moksleiviai literatai buvo susibūrę į slaptą literatūrinę organizaciją, kurios tikslai buvo grynai kultūriniai: rašyti ir viešai skaityti referatus iš literatūros bei jos istorijos. Būdamas tos organizacijos narys, Gaidamavičius rašė referatus iš lietuvių literatūros ir tautosakos srities. Jis studijavo brolių Antano ir Jono Juškų surinktas dainas. Tad neatsitiktinai 1910 metais parašė net referatą „Ypatybės Juškos dainų“. Juk lietuvių liaudies dainos buvo artimos jaunojo poeto širdžiai, mėgo jų klausytis, todėl ir jo poezijoje gausu liaudies dainų motyvų.

Nuo pat pirmųjų savo eilių Zigmas Gaidamavičius svajojo būti dainiumi ir troško jas išdainuoti taip, kad aplinkiniai sakytų: „Niekas dar taip nedainavo“. Viename savo eilėraščių jis prisipažino:

Jei ne dainium skirs mane likimas,

tai dainuoti tuščia dabar būtų;

jug tas kraujo įstabus virimas

be naudos atvėstų ir pražūtų.

Gaidamavičiaus kūryboje apstu demokratinių idėjų, tiesos, gėrio ir grožio idealų. Joje reiškiamą meilę sūrų prakaitą liejančiam darbo žmogui. Lyriškai ir švelniai jaunasis poetas tą meilę deklaravo jau pirmuosiuose eilėraščiuose:

Tylios mano dainos...

Jos, kaip naktys žvainos,

Širdį glamonėja,

Vargdienį žavėja...

Poeto įkvėpimu Gaidamavičius laikė gamtos grožį, istoriją, būtąjį laiką, susiliejančius į platų vidinį pasaulį:

Dainiaus sritis – platus pasaulis,

kiek apima žmogaus mintis.

Lipšnių dainų gimtinis aulis –

tai dainiaus tėviškės širdis:

jos niūrios pirkios, tankmės girių,

kapai slaptingi didžiavyrių,

jos pareiga ir ateitis.

Juk iš tiesų, geriausia Gaidamavičiui, kaip poetui, sielos atgaiva, susikaupimo ir apmąstymų vieta buvo tėviškės gamtos prieglobstis. Čia gimdavo jo eilės, čia jis žavėjosi kitų kūryba, iš čia netrukdomai žvelgė į ateitį. Tai patvirtina ir artimas jaunojo poeto mokslo draugas J. Nainys. Savo atsiminimuose jis rašė:

Bebrisdamas lankomis, užtikau Zigmą Gaidamavičių.

– Skaitau Nadsono veikalus. Ką tik perskaičiau puikias eiles.

Aš atsisėdau. Čia jis man perskaitė keletą eilių iš Nadsono, kurios ypač didį išpūdį padarė jam. Neprisimenu dorai šitų eilių pavadinimo, bet jų bendras turinys gerai

užsiliko mano atmintyje. Tai buvo daugiausia eilės arba paliečiančios paslaptinę gamtos grožę, arba išreiškiančios gilius jausmus, slaptingus sielos virpėjimus.

- Begalės tyros poezijos jose įdėta, - perskaitęs jas, tarė man Zigmas.

- Ar nemėginai išversti jas į lietuvių kalbą? - užklausu aš.

- Dalį jau išverčiau, bet dar negalutinai jas peržiūrėjau, dar kai kurios vietos nepatenkina manęs.

Besišnekučiuodami toliau, palietėva ir lietuvių poetus, jų veikalus. Zigmas papeikė tas amžinas skundas, aimanavimus, kurie girdėjosi iš jaunuolių. Jo šviesios, pilnos vilties pažiūros į ateitį nedavė vietos belaikiniam nusiminimui.

Paskui, valandėlę tylėdami, gulėjova ant pievos ir žiūrėjova dangaus beribėje. Tuo tarpu mažas debesėlis užstojo saulę. Zigmas staiga pašoko; aš irgi atsikėliau. Abudu nulydėjova akimis tamsesnį, skubiai bėgantį per paviršių žemės lapą. Staiga keitęs išvaizdą daiktų, ant kurių užbėgdavęs šešėlis: tai nuostabus, tai baisus, tai jaukus reginys. Toliau jau ruošėmės eiti namon. Kelyje netikėtai Zigmas manęs užklausė:

- Ar jauti šitą gamtos atgijimą, gyvenimo troškimą, šitą viską vedančią jėgą?

- Jaučiu, - pritariau aš.

Dar pakalbėję apie savo asmeniškus dalykus, persiskyrėva. „Jautri širdis“, - nenoromis skverbėsi man į galvą mintis.

Dažnas jaunuolių svajoja apie ateitį. Svajonių turėjo ir Zigmas Gaidamavičius: nesiliovė galvoti apie rašytojo kelią, troško savo likimą susieti su kūrybiniu darbu. Apie tai 1911 metų rudenį viename savo laišku, rašytų dėdei Ciprijonui, prisipažino:

Tamstai pasakysiu dar vieną nepaprastą naujieną: tai tas, kad aš taikau į Lietuvos dainius... Kas bus, kas nebus - pabandyčiau... Gal išeis gerai... Mano eiles pastarąjį laiką spausdina labiausiai „Lietuvos žinios“ ir teikiasi dargi dykai man siuntinėti savo laikraštį, už ką jiems sakau ačiū... Jei turėčiau pinigų, tai išsirašyčiau dar ir kitus laikraščius, pavyzdin, „Draugiją“, „Viltį“, nes tai man labai svarbu... Iš viso atspausdintų eilių yra jau su viršum 20... Taipogi gavau susipažinti su nekuriais jaunais lietuviais, veikėjais ir rašytojais : su Šilingu, su Šeiniūnu, Vabalėliu... Dabar žadama išleisti apie Naujus metus pirmąjį lietuvišką almanachą „Pašvaistė“, kur tilps turbūt ir mano eilės „Draugui“. Daugiau apie tai nieko nesakysiu...

Kur nuvingiuos toliau Zigmo Gaidamavičiaus gyvenimo kelias? Kokią profesiją jis pasirinko? Tame pačiame laiške dėdei poetas rašė:

Pabaigęs gimnaziją, manau dar atsilsėti, o paskui šveisti Petrapilin ar Maskvon į istorijos-filologinę fakultetą... Int jį turiu daugiau ir palinkimo... Bet ar taip iš tikrųjų bus - nežinau... Dar priešais visi metai... Istorijos-filologinį fakultetą stojant, reikia turėti laipsnis iš graikų kalbos, o jos tai, ant nelaimės, mūsų gimnazijoje nemoko... Taigi silsėdamas ir manau jos pramokti kiek reikiant. Bet dabar darbo, tai darbo - nežinau, kas toliau ir bus... Dargi negaliu imti išguldinėti kitiems lekcijų, o pinigų

reikia... Reikia ir šiočia tokia kninga išsirašyti, ir laikraštis persisiųsdinti, nes jau nebegalima pasikakinti vien dausais ir elementariniais gimnazijos išguldinėjimais... Bet bus kas nebus, – sako priežodis, – o lietuvis nepražus...

Aštuntoje klasėje, pasinėręs į poezijos labirintus, su nerimu Zigmas laukė, kada ateis diena, kai reikės palikti gimnaziją, kur jam teko mokytis daug ir nemėgstamų dalykų. Nors mokslas sekėsi gerai, tačiau literatūra jaunąjį poetą traukė lyg magnetas. Su ja jaunasis poetas nesiskyrė net ir tada, kai reikėjo įtemptai rengtis egzaminams. Tai savo atsiminimuose pažymi ir Zigmo klasės draugas Mečys Markauskas:

Atsimenu laiką, kuomet aš rengiausi drauge su juo prie rusų kalbos kvotimų. Buvo gražios pavasario dienos. Atbundanti gamta masino iš trobos. Bet ir į orą išėjus nerasdavai savo sielai pilno užgano. Mat, reikėjo belaimingiems abiturientams kalti visokias Deržavino odes, ir nebuvo laiko gėrėtis pavasario grože. Užtat daug lengviau pasidarydavo sieloje, kada apsisitodavai ties Puškino arba Lermontovo poezija, kurios harmonija su gamtos poezija ilsino nuvargintą dvasią. Tokį poilsį jautė ypač Zigmo jautri siela, ir jis su jausmu ilgai deklamuodavo užtiktus geresnius rusų poetų kūrinis. Tas jo poezijos grožės atjautimas ir stengimasis išlavinti savo kaip poeto spėkas žadėjo mums nemenką talentą.

1912 metais Zigmas Gaidamavičius sėkmingai baigė gimnaziją. Po įtempto darbo reikėjo ir poilsio. Pailsėti galima ir nieko neveikiant. Tačiau jaunąjį poetą traukė kelionė, kad pasisemtų naujų įspūdžių. Dar 1910 metais jis sužinojo apie rengiamą kelionę į tolimąjį Vladivostoką. Jo juk negalėjo nežavėti galimybė aplankyti Maskvą, Tulą, Samarą, Čeliabinską, Tomską, Irkutską ir kitus tolimus, savo praeitimi garsius carinės Rusijos miestus. Taip, nauda būtų buvusi neabejotina, bet jaunasis poetas graudinosi:

už tai reikia primokėti nuo žėdno dalyvaujančio 90 rub. Apskritai imant, tiek pinigų išsižiūrėtų labai pigiai, nes už tuos pinigus bus duodamas visas užlaikymas, bet bėdinam mokiniui ir toki suma yra neprieinama. Reikės sėdėti per vasarą namie...

Gera proga Zigmui Gaidamavičiui apsilankyti svetimoje šalyje pasitaikė 1912 metų vasarą. Susiruošė į Besarbiją, kur Cinišeušų mieste gyveno jo dėdė. Apie kelionę Besarbijon vienam savo draugų laiške rašė:

Jau ilgas laikas gyvenu Besarbijoje, o vis dar tau neprisirengiau parašyti laišką. Matai, čia esama daug visokių kliūčių –

nuvargimas ir nauja žingeidi vieta, ir, žinoma, tingėjimas, t. t.

Tikiu – tu man atleisi. Bet užtai, ėmęs rašyti, gal ir gerai suplepsi, kad pasiseks. Pirmiausia paduodu konspektą mano kelionės įspūdžių. Iš Šiaulių išvažiavome kartu su Mikšiu, o iki Dotnuvos su Malinauskiu. Vilniun atvykome apie pusę vienuoliktos. Sužinoję, kad traukinys Kijevo link išėina pusę trečios (dieną), nušliaužėme miestan. Užmiršau pasakyti, kad Vilniun važiavo kartu su mumis ir Bezumavičius (taip anuomet save vadino V. Bičiūnas – V. K.) parodos pažiūrėtų. Jis tai ir buvo mūsų keliavedis. Perėjome Aušros vartus, kepurėles nusiėmę, suradome su pagelba liežuvio parodą, kuri dar buvo uždaryta, pažiopsojom pas Katrės II paminklą ir Katedroje ir ant galo vedini [vedami] Bezumavičiaus didelio proto išliaužėm piliakalnin. Tai, Dieve, kas atsivėrė!.. – viduramžiniai, raudoni namų stogai, kuorai švetnamių, pilki kasnykai

kreivuočių gatvėpalaikių ir horizonte rausvi Panerių kalnai – ir daugiau nieko... tiesa, dar užmiršau Nerį ir Vileiką. Na, tas viskas dar nei šio, nei to. Po to apžiūrėjome parodą, buvome geriausioje Vilniaus gatvėje – Šv. Jurgio prospekte – ir sveiki, linksmi, tikrai labai prakaituodami, nes buvo pasiutusiai karšta, išvažiavome iš Vilniaus. Čia reikia pridurti vienas svarbus dalykas, būtent tas, kad nuvažiavęs pirmą kartą Vilniun kelioms valandoms ir nieko nepažindamas tuojau radau progą susikirsti su endeke (lenkų nacionaliste – V. K.). Kaip tas atsitiko – nerašysiu, nes, pirmiausia, užimtų tai daug vietos, o antra – aš ir taip per daug lėtai slenku pirmyn.

Iš Vilniaus, kaip žinai, važiavome Kijevan. Išvažiavome apie 4 po pietų, o buvome Kijeve kitą dieną penkiose irgi po pietų. Kelionėje nieko neatsitiko, kas reiktų pažymėti. Pervažiavome Nemuną, Bereziną ir keletą upių ir tyrulių.

Praleidęs vasarą Besarbijoje, Gaidamavičius apsisprendė, kur vyks studijuoti. Ne vienas ano meto jaunuolis net ir prieš savo valią tapdavo kunigu ar įgydavo kitą, nesvajotą specialybę. Kiek kitaip elgėsi jaunojo poeto tėvai, jie sūnui neprimetė savo valios ar nusistatymo, kilniadvasiškai leido pačiam išsirinkti profesiją. Iš pradžių Zigmą ketino vykdyti studijuoti į Petrapilio ar Maskvos universitetą, bet, patarus giminėms, nutarė stoti Kijevo universitetan.

Pravartu pažymėti, jog pradžioje Gaidamavičius konkretaus dalyko, ką studijuos, galutinai pasirinkęs dar nebuvo. Tai patvirtina nežinomam žmogui rašytas jo laiškas, kuriame sakoma:

Prašymą universitetan padaviau liepos 13 d. . Padaviau juridiškan fakultetan, bet labai galimas daiktas, kad pereisiu prie medicinos. Tikrai viena nelaimė, kad Kijeve esama maža vakansijų šimet, tai kad kartais neprisieitų vienus metus padykinėti.

Dykinėti Zigmui neteko, nes po ilgų svarstymų jis pasirinko filologijos studijas Kijevo universitete ir nepaprastai stropiai į jas pasinėrė. O gyventi reikėjo taupiai, būta ir kitokių sunkumų. Apie anuometinę savo „finansinę“ padėtį sūnus laiške tėvui rašė:

Kas link pinigų, tai, žinoma, jų dar turiu; už kelią išėjo apie 12 rublių, už butą užmokėjau 7 ir pusę, už cukrų, arbatą, duoną ir pietus lig šiolei išėjo 4 rubliai; dabar paėmiau pietus ant viso mėnesio vienoje valgykloje, ir tas kaštavo man 9 rubliai (yra pietų ir už 20–25 kapeikas, bet nuo jų viduriai ima gesti, ir studentai sako, kad paskui gaunama dargi kataras pilvo). Žinoma, dar išėjo keletas rublių smulkesniems reikalams (prirašymui prie adresų stalo, popierių tam tikrų išėmimui universitatėje – vis po kelias dešimts kapeikų; tramvajum labai maža važiuoju, nors ir toli eiti; jei tikrai lietus lyja arba reikia skubėti, tai tada tikrai sėdu). Mokėti už universitetą galima bus ir už kokio pusančio mėnesio. Pinigų dar turiu 23 rublius, bet greitai reikės pirkti knygų, ir joms išeis kokie 6–7 rubliai. Žinoma, gal Tamsta nesibarsi, jeigu nueisiu kokį sykį in Kijevo teatrą: būti dideliame mieste ir nieko nematyti – tas nei šiaip, nei taip. Kas link gėrimo ir kortų lošimo ir panašaus ko, gali Tamsta būti ramus.

Studijų metu Gaidamavičius domėjosi kultūriniu gyvenimu, o literatūrinis gyvenimas jį lydėjo apskritai visą laiką. Kaip kiekvienas jaunas poetas, jis svajotojo išleisti savo pirmąją poezijos rinkinį ir dar 1911 metų pabaigoje laišku kreipėsi į anuomet populiarių knygelių leidėją, „Rygos naujienų“ redaktorių Liudą Jakavičių:

Kreipiuosi nūnai Tamston su vienu prašymu: ar Tamsta negalėtumei išleisti savo lėšomis mano eilių rinkinėlį; knygutė būtų didumo nuo 50 puslapių. Jei Tamsta sutinki, tai meldžiu duoti man atsakymą... Būčiau labai Tamstai dėkingas. Eilės, bemažko visos panašios turiniu, forma, dvasia, atspausdintos „Rygos naujienose“.

Šis jaunojo poeto prašymas liko neišgirstas. Jakavičius nesutiko finansuoti knygelės išleidimo. Tačiau Gaidamavičius nenustojo vilties. Jis labai kruopščiai parengė spaudai pirmąją savo eilėraščių knygą „Gėlynas“. Knygai viršelį buvo nupiešęs dailininkas Petras Rimša.

Savo pirmąją poezijos rinkinį jaunasis poetas norėjo palydėti kukliu autoriaus žodžiu.

Pasirodydamas pirmą kartą eilių rinkinėliu lietuvių raštijoje, tikiu užuojauta gerbiamųjų skaitytojų. Žinoma, nėra tobuli mano pirmieji bandymai, ypač patys pirmutiniai. Laikui bėgant, manau tobulinsias savo plunksną. Gi dabar bent tokiomis eilėmis nešinas einu lankyti margosios Lietuvos, – ir gal nebus pasmerkta aštuoniolikos metų autoriaus triūsas.

Visos šios Gaidamavičiaus mintys taip ir liko svajonėse – realybė buvo kitokia. Vargu ar apie ją kas anuomet galėjo ir ką negero nujausti, o ypač – kas lauks ateityje jaunojo poeto.

Gyvenimas ėjo sava vaga. Artėjo pirmoji egzaminų sesija. Zigmas rengėsi kolokviumams, buvo prižadėjęs rašyti platesnės apimties darbą apie kultūrinius žodžius lietuvių kalboje. Pinigų ir maisto gaudavo iš tėvo. Laiškuose artimiesiems, giminėms ir draugams pasakojo apie savo nuotaiką, sąlygas universitete, ilgėjosi gimtųjų namų, troško kuo greičiau į juos parvykti atostogų.

Klausi, kas pas mane Kijeve girdėti? Kas tenai gero girdėsis... Žadu netrukus slinkti namo, nes nebeturiu ko daryti. Tiesą pasakius, ir lig šiolei maža dariau – daugiausia dykinėjau. Gal kokį vieną kvotimėlį ir laikysiu (buvau žadėjęs du). Žiūrėsime, kaip pasiseks. Tik tai dar šiek tiek išeis ant naudos, kad vaikščioju bemaž ko kasdien (kartais, žinoma, permiegu, nes jau išmokau ilgai miegoti) į lekcijas universitatėje ir neva klausau profesoriaus skaitydamas laikraštį. Iš pradžios, žinoma, turėjau gerai pasistumdyti, kolei perpratau universitatės tvarką ir apskritai patį ruimą. Buvau dargi syki paklydęs kažkokiuose koridoriuose tarp įvairių laboratorijų... Bet dabar esu tenai kaip namie. Universitatė tai koks miestelis; jame esama ir pačta su telegrafu, ir kaznačėistva, ir bufetai, ir kokie dvidešimts antstolių stovima. Neseniai universitatėje buvo studentų streikiukas dėlei Tolstojaus mirties ir Sevastopolio jūrininkų pasmerkimo, bet pasibaigė tuo, kad buvo visokių nacionalistų apkulti, rašalu aptaškyti ir keliolika suareštuota. Dabar vėlei ramu. Taip tai dedasi universitatėje. Neseniai pasižinau su vienu vokiečių profesorium, dėstančiu lietuvių kalbą. Jis man siūlo parašyti temą: „Kultūriniai žodžiai lietuvių kalboje“ – aukso medaliui. Žinoma, parašius ją ir gavus aukso medalį, galima būtų pasilikti prie universitatės ir gauti stipendiją; betgi stipendiją ir be to manau gausiūs kitais metais, jei tik tai išlaikysiu kokius 4–5 kvotimus. Bet tai dar vis ateityje.

Iš universitatės tankiausia einu valgyti pietų į vieną valgyklą pas latvi. Tenai visados pilna studentų politechnikų, komersantų ir kursisčių, kurių tiek daug Kijeve, kaip

varnalėšų ir kiečių Naisiuose už svirno. Papietavęs ir nusišluostęs smakrą plonos popieros arkušu (lapu, lakštu – *Red.*), kurią čionai duoda vietoj servetėlės, einu miestan pasibastyti, jeigu šiltas ir gražus oras. Vaikščioti daugiausia einu ar į svarbiausią Kijevo gatvę – Kreščiatiką, per kurią kartais negalima pereiti nuo visokių tramvajų, automobilių, ciklonečių, vežėjų ir kitų panašių „pusrelių“, arba į Dniepro pakrantes, kur įrengti ant be galo aukštų smėlio kriaušių puikūs sodai ir nuo kur matosi kaip ant delno platus Dniepras su rūkstančiais garlaisiais ir su lengvutėmis burių laivėmis. Tenai puikus reginys. Paskui dažniausiai kiūtinu ar pas kokį pažįstamą, ar namie į savo kambarį, kurs taip ilgas, kaip Stalgiškio klojimo peludė. Kambarys, apart tamsumo, nieko sau: išklotas divonu, papuoštas paveikslais, o vietoj rūkstančios lempos intaisytas elektros apšvietimas. Bet užtat ir moku 14 rublių į mėnesį. Tegu jį bala! Po Kalėdų pasiieškosiu pigesnio. Vakarais dažnai geriam arbatą vienas pas kitą šiauliškių, kurių dar keletas pasiliko, apart Baranauskio, apie kurį jau žinai. Kartais dar užename teatran, jei, žinoma, išpuola, ar taip nusivelkame su pagaliais rankose, idant apsigintume nuo visokių vakaro šiukšlių tiek vyriškos, tiek ir moteriškos lyties (ypač nuo pastarųjų ir tegalima pagaliu apsiginti).

Važiuosiu namo kokią 4–7 gruodžio. Jei bus galima, tai lig Vilniaus kurjeriu, kaip man atvažiuojant, nes tada per pusę paros greičiau būčiau namie. Pažiūrėsiu. Lik sveikas . Tavo Zigmas.

Neteko anuomet gyvam Gaidamavičiui grįžti į tėviškę, kaip kad neteko ir tęsti studijų, nes staiga...

Tiesa, dar 1912 metų lapkričio 12 dieną rašytame laiške namiškiams Zigmas pirmąkart prasarė apie savo sveikatą.

Aš esu sveikas ir jaučiuosi gerai, kur geriau negu pavasarį arba iš dalies vasarą. Vaistai, kuriuos man užrašė profesorius nuo kraujo bėgimo iš nosies, pradeda veikti. Kraujas jau nebe taip bėga; gal pasiseks ir visai nuo to atsikratyti.

Šis pagerėjimas buvo laikinas. Blogiausia jaunojo poeto laukė ateityje.

Gruodžio viduryje Zigmas staiga susirgo. Gydytojai diagnozavo sunkią ligą – galvos smegenų uždegimą (*meningitis cerebrospinalis*). Gavęs telegramą, į Kijevą atskubėjo tėvas, sūnui jis buvo paguoda paskutiniomis gyvenimo valandomis. 1912 metų gruodžio 17 dieną galvoje trūkusi votis nutraukė jaunojo poeto gyvybę. Palaikai buvo parvežti į jo apdainuotą tėviškę ir palaidoti netoli Naisių esančiose Sereikių kaimo kapinėse.

Zigmo Gaidamavičiaus mirtis buvo skaudus smūgis ne tik poeto artimiesiems, draugams bei gerbėjams. Nutrūko gyvenimas kūrėjo, kuris galbūt ateityje lietuvių literatūrai būtų palikęs didžiulį kūrybinį kraitį. Trumpą, it staigus meteoro blykstelėjimas, Gaidamavičiaus gyvenimo ir kūrybos kelią savo impresijoje „Meteoras“ eleginėmis gaidomis apmąstė kitas taip pat tragiško likimo poetas Julius Janonis:

Gal pastebėjote kada, kaip tamsią rudens naktį begalėse dausų gelmėse mirga miriadais šiek tiek apyšviesių ir ką tik matomų žvaigždučių, bet tik mirga, ir daugiau nieko. Ūmai perveria erdvę, akimirksniu ją apšviesdamas, skaistus ir [iš] kažin kur atlėkęs meteoras ir, kaip netikėtai pasirodo, taip pat staiga ir pražūsta. Tokiu tai

Lietuvos Parnaso meteoru buvo ir jis. Rudens naktį – neišsipildžiusių svajonių, troškimų, tikslų ir ūpo nupuolimo laike, kai daugumas žiūrėjo beviltiškai ateitin, nebelaukdami nieko gero iš jos, jis vienas, iki šiol niekieno nežinomas, užgavo savo auksinės lyros jautriausias stygas. Užgavo – ir galingi akordai, pilni skaisčiausios vilties ir gražiausių svajonių – sapnų, pasklido po žemę, žadindami kiekvieną iš pilko, nuobodaus snaudulio gyvenimo ir kviesdami jį į puikiąją, visų trokštamąją laimės šalį. Kaip šilti pavasario saulės spinduliai atgaivina apmirusią rudenį gamtą, taip jo dainutės, svajonės sužadino ne vieno sielą, sukeldamos joje nusitikėjimą, troškimą kovoti, veikti, tą karštą troškimą, kurs vienas palaiko gyvenimą.

Per trumpą savo amžių – aštuoniolika metų – Zigmas Gaidamavičius paliko didžiulį kūrybinį kraitį. Tarp gausybės rankraščių – eilėraščiai, rašyti lietuvių, lenkų ir rusų kalbomis, vertimai bei sekimai, beletristika, proza, dramatinė kūryba, dienoraščiai, laiškai, užrašai... Visa tai sudaro 18 tomų. Šešiasdešimt dviejuose sąsiuvinuose liko apie tūkstantis eilėraščių.

Įgyvendinti Gaidamavičiaus svajonę ėmėsi jo draugai. Netrukus po jo mirties, 1913 metų sausio 5 dieną, Maskvos universiteto lietuvių studentų būrelis surengė literatūros vakarą, pagerbdami jaunojo poeto atminimą. Buvo sudaryta komisija, kuri turėjo išleisti jo „Gėlyną“. Ši komisija atliko svarbų darbą: surinko Gaidamavičiaus rankraščius, gerokai juos patvarkė, suredagavo, ir jau buvo planuojama išleisti. Gal šis sumanymas ir būtų buvęs įvykdytas, jei ne 1914-aisiais kilęs Pirmasis pasaulinis karas. Poeto rankraščiai, patekę į komisijos rankas, nežuvo per karo audrą, bet buvo išsaugoti.

Šio tikslo nepavyko įgyvendinti nė nepriklausomybės metais. Tik 1948-aisiais pasirodė pirmasis, sovietinės cenzūros „iššukuotas“ Zigmo Gaidamavičiaus „Gėlynas“. Po keliolikos metų (1963) išėjo ir jo kūrybos rinktinė, 1979-aisiais pasirodė stambiausias Gaidamavičiaus kūrybos leidimas. O kas suskaičiuos, kiek lietuvių periodinėje spaudoje po autoriaus mirties buvo išspausdinta jo eilėraščių, laiškų bei dienoraščių ištraukų! Sovietmečiu autorių pabrėžtinai stengtasi pavaizduoti kaip kone proletarinį poetą, koks per trumpą savo gyvenimą jis niekad nebuvo.

Zigmo Gaidamavičiaus atminimas tebėra gyvas ir šiandien. Naisiuose veikia jo vardo muziejus. Kapinėse prižiūrimas jaunojo poeto kapas, čia niekada nenuvysta gėlės. Jau daug metų čia vyksta poezijos konkursai, kuriuose yra debiutavęs ne vienas lietuvių poetas. O Zigmo Gaidamavičiaus-Gėlės premijos laureatų sodinama ažuolų ir liepų giraitė primena mums trumpą talentingo poeto blykstelėjimą, palikusį ryškų pėdsaką lietuvių literatūroje.